

hanem éppen ellenkezőleg, továbbgondolásra késztető, gondolatébresztő voltára hívja fel a figyelmet. A *Szövegértelmezéseket* éppen ezért tekintem a jugoszláviai magyar kritikai gondolkodás fontos állomásának.

BÁNYAI János

KERTÉSZ IMRE KÉT KISREGÉNYÉRŐL

Kertész Imre: *A nyomkereső*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977

Vékony, kis formátú kötet, amolyan zsebkönyv. És az olvasót feszült-ségtben tartó írói eszközök, gondolkodásra késztető tartalom — részben talán csak a szerzői szándék tekintetében, részben azonban valójában is. Annyira mindenképpen, hogy az olvasót magát is „nyomkeresésre” nyomozásra készítse.

Jellegéből fakadóan mindenekelőtt annak emlékeztető észrevételezésére, hogy napjainkban mind gyakrabban lehetünk tanúi egyfajta szándéknak, amely egyes művek „szülőhelye”, illetve azok témája és színhelye között húzódik. Bármennyire nehezen nyert ugyanis polgárjogot ez, főleg a kis nyelvtérségek irodalmában, ma már nem túlságosan ütközünk meg azon, ha egy-egy történet az író hazájától távol eső égtájon, képzeletbeli vagy csak közelebről meg nem határozott országban játszódik. Érthető és megindokolható írói eljárásnak tekintjük az efféle megoldásokat akkor is, ha nem feltétlenül holmi „álsruhába bujtatás” rejlik mögöttük, mivel végső fokon arra is gondolhatunk, hogy korunk íróját, hála a tömeghírközlő eszközök távolságcsökkentő szerepének, tőle távol eső tájakon és földrészekén uralkodó állapotok, ott lejátszódó események is reagálásra készíthetik, megmozgathatják fantáziáját. Persze az ilyen művek értéke, „komolyanvethetősége” mindenképpen attól függ, mennyire képes a benne rejlő üzenet túlmutatni az adott történet keretein, mennyiben tekinthető általános érvényűnek az alapját képező szituáció, tekintve, hogy valamely, az író közvetlen környezetéből kinőtt műnek, a benne megmutatott „helyi” társadalmi körülményeknek, illetve „színeknek” — legalábbis az ugyane környezetbe tartozó olvasók számára — végeredményben „önértékük” is lehet. Szükségtelennek tetszhet azonban külön is hangsúlyozni, hogy maradéktalanul örülni az ilyen műveknek mégiscsak akkor tudunk, ha mondanivalójuk áttételesen a „szülőföld” világára is vonatkoztatható, ha úgy tetszik, „visszaüt” rá valamiképpen. Enélkül ugyanis az efféle alkotás holmi „más háza táján való sörprögetésnek” tűnhet. Ennek „vádját” egyébként Kertész Imre két kisregényét illetően, már így előljáróban is nyugodtan elháríthatjuk. Akkor

is, ha bennük az általános érvényűség vagy éppen a „visszaütés”, véleményünk szerint, nem nyilatkozik meg elég erőteljesen. E megállapítás egyébként főleg azért látszik érvényesnek, mivel a szerző történetei tagadhatatlanul érdekesen és hatásosan demonstrálják a fasizmus sajátosságait, mindez, ami e tárgyról bennük felszínre kerül lényegében ismert, új meglátásokkal aligha gazdagítja az embertelenség természetrajzát.

Főleg az első, a címadó kisregényre látszik vonatkozni ez, amelynek színhelye, anélkül, hogy a szerző egyértelműen kimondaná ezt, nyilvánvalóan Németország, s annak is nyugati, fátyolborító feledésre inkább hajlamos része. Magát az írás központi gondolatát is a feledés kérdése, pontosabban a „feledni vagy nem feledni?” dilemmája jelenti. Tekintve, hogy főszereplője, a „küldött”, akiben valamilyen háborús bűnösöket felkutató szervezet nyomozóját sejtjük, érezhetően ilyen megbízatással keresi fel először Hermannt, a jómodú üzletembert, aki, szintén nem határozottan kimondva, egykori bűnök részesének tűnik, s látogat el ezután az egykori haláltábor színhelyére, illetve az annak emlékét őrző, de egyúttal a közönyös-kíváncsi turisták látványosságigényét valami rafináltan bagatellizáló módon kielégítő múzeum épületébe. És bár útjára a meg nem bocsátás eltökéltségével indul, sőt a továbbiak során is a küldetésének sikeres teljesítéséhez szükséges indulatokat igyekszik egyre mestersegebb szítással magában életben tartani, fokozatosan mindinkább az ernyedség hangulata uralkodik el rajta — nem a megbocsátás ugyan, hanem azé az inerciáé inkább, ami a múltbeli sebek felszaggatása értelmetlenségének tudatából ered. „Tárgyait csak használatuk kelthetné életre, elevenségük próbája csak a tapasztalat lehet; s itt nincs más igazság e tömegnél és a terem füledtségénél — de vajon elég nagy-e a tömeg s eléggé füledt-e a terem? Nem ventilátorok enyhítik a levegőt, nem leszívógépek könnyű fuvallatát érzi-e a homlokán? S e finnyás sokaság mily kényelemmel mozog ebben a temperált közegben: arcukon egy kiszámítható kaland iránti mérsékelt érdeklődés, melyre könnyelműségből és unalomból vállalkoztak; bólogatnak, szemlélődnek, némelyik tárgy elnyeri tetszésüket, másoktól megint elfordulnak vagy odébbállnak. Igen, itt mindenütt csak igazolásukra lelnek: itt minden csak megerősíti e tunya önhittséget; itt csak a józan szemlélődés bárgyú bölcsességet szolgálja minden” — gondolja a múzeum terméiben járkálva, s e látvány hatására tetszik számára vállalkozása reménytelennek. Mint ahogy hasonló érzés hatalmasodik el rajta akkor is, amikor nem sokkal ezután, a valamikor foglyokat dolgoztató gyár közvetlen szomszédságában, egy korábbi tömeggyilkosság színhelyén, gazdasági udvart s benne egy állatokkal zsúfolt marhakarámot talál. „Nem mindig marhákat őriztek itt” — mondja ekkor az itt dolgozó embereknek, akiktől azonban olyan félreismerhetetlen mellékvonásával kísért, meglehetősen barátságtalan választatot kap, mint „Az őrizzük, amit a kezünkre adnak”, vagy „Kevés fizetésért dolgoznak, és megteszük, amit elvárnak tőlünk”. Ezután olvassa

az állomáson megvett újságban a hírt annak a gyászfátyolos hölgynek az öngyilkosságáról, akivel az emlékmúzeum közelében levő étteremben váltott néhány szót, megtudva tőle, hogy apja, fivére, vőlegénye volt az áldozatok közt, amiért is okkal tételezi fel, hogy az asszony öngyilkossága ugyanannak a látványnak a hatására következett be, amelynek súlya alatt ő kilátástalannak, céltalannak érezte vállalkozását. Ez a váratlan, sokkoló hatásának is mondható fordulat tehát a „nem feledni!” konklúziójának sugalmazója lesz, s válik ilyenformán, az ezt kifejezésre juttató esemény meglepetésszerűsége ellenére, nemcsak mégis várhatóvá, hanem egy kissé kötelelességszerűvé is egyben. Akkor is, ha nem vitába szállni kívánunk ennek az álláspontnak a helyességével, hanem pusztán azért, mert Kertész kisregénye, ilyen szempontból nézve, éppen ezért tetszik „nem újszerűnek”. Valószínű azonban, hogy már írása alapkonceptiójának megszületésekor, ezzel maga a szerző is tisztában volt, s ezért igyekezett tagadhatatlanul érdekesnek mondható eszközöket találni hozzá: írása ugyanis elsősorban azáltal kelt különös, helyenként szuggesztív hatást, hogy az író többnyire sejtet csupán, körülír, jelez, alapvető elképzelésének megfelelően a múltat mintegy nyomokban mutatja meg csak, s annak nyilvánvaló tudatában, hogy általánosan ismert tényeket és helyzeteket írhatna le mindössze, mellőzi a táborbeli események felidézését. E sokszor „kődösítőnek” tetsző módszer segítségével pedig, azzal, hogy a múltban történetek elmondása helyett csupán a küldöttnek hozzájuk fűződő utólagos lelki reakcióit ábrázolja, illetve nyomozói munkáját kísérő hangulatváltozásait írja le, helyenként víziószerű részletekkel vegyítve, olvasóját kétségtelenül sikerül valamennyire a „nyomozásban” társként maga mellé álltania s mintegy ezáltal fokoznia figyelmű aktivitását.

Némileg más eszközök segítségével ugyan, de alapjában véve ezt teszi másik, *Detektívtörténet* című kisregényében is. Színhelyét tekintve ez földrajzilag ugyan távolabb esik tőlünk, mivel cselekményét a szerző egy meg nem nevezett dél-amerikai országba helyezi, de mert napjainkban játszódik, tárgya, legalábbis a szó „világpolitikai” értelmében, nagyon is aktuálisnak tűnik, úgyhogy bizonyos szempontból nézve még az is elmondható róla, hogy korunk valóságának elevenjébe vág. Emellett pedig rokonságot is tart az első írással, tekintve, hogy ott a fasizmus múltjával, illetve annak mai vetületeivel és utóhatásával találkozhattunk, itt viszont a jelen „huntafasizmusával”. Igaz, nem annyira annak társadalmi mibenlétét, szerkezetét, okait-gyökereit is feltáró módon, ami alighanem csakis a latin-amerikai alkotók feladata lehet, hanem inkább csak egy izgalmas történet háttéréként, amely történet azonban nagyszerű alap-szituációjának és ügyes felépítésének köszönhetően minden konkrét helyszíntől függetlenül, lényegét megragadó modellek látszik. Magát a történetet egyébként a szóban forgó állam nemrég megdőntött rendszerének szolgálatában álló terrorrendőrség, a „Testület” egy letartóztatott és ha-

lálra ítélt tagja, Martens nyomozó írja le börtönében, amiért is e keret megléte az író számára a „zsarumentalitás” egynemely jellegzetes vonásának megmutatását is lehetővé teszi, úgyhogy valójában e meghatározott szemléletmód tükrében ismerhetjük meg a két Salinas, apa és fia tragédiáját. Ennek lényege, hogy Enrique Salinas, a fiú, az országban uralkodó állapotok miatt elkeseredve és parazita életmódja miatti szociális lelkiismeretétől gyötörve, egyre inkább szükségét érzi annak, hogy a rendszerrel szembeni aktív ellenállás résztvevője legyen, s meg is kísérel kapcsolatot teremteni egy földalatti mozgalommal, ám egyelőre sikertelenül. Lényegében polgári-liberális beállítottságúnak mondható, de a diktatúrával szemben csupán óvatosan várakozó álláspontra helyezkedő tekintélyes nagykereskedő apja viszont, miután felfigyel fia zilizált lelkiállapotára, s megismeri nézeteit, apai féltésétől vezérelve, először megpróbálja szándékától eltéríteni, majd pedig elhitetve vele, hogy maga is részese valamilyen szervezkedésnek, őt is „beszervezi” nemlétező szervezetébe. Különböző „titkos üzeneteket” tartalmazó levelek továbbításával bízza meg, amelyek azonban egy alkalmazottja segítségével valójában hozzá, az apához, kerülnek vissza. Ily módon kívánja tehát megóvni fiát a valóságos szervezkedés veszélyeitől, csakhogy a helyzet logikájából fakadóan éppen ezzel sodorja vesztébe nemcsak a fiút, hanem önmagát is, mivel a minden mocnásukat éber figyelemmel kísérő Testület hamarosan mindkettőjüket letartóztatja, s természetesen sokáig nem hisz az idősebb Salinas magyarázatának, hanem nagyon is rafinált kettős játékot vél felfedezni mögötte. Amikor pedig a helyzet lassan mégis tisztázódni kezd, váratlan merényletkíséreltre kerül sor az állam élen álló mindenható Ezredes ellen, és mivel a valódi tetteseket a hatalomnak nem sikerül kézrekeríteni, bűnbakokra pedig szükség van, végül is a két Salinas kerül a kivégzőosztag elé. Artatlanul és értelmetlenül, de sorsával a műben ábrázolt rendszer, illetve a szolgálatában álló intézmény abszurditását olyan kitűnően szemléltetve, hogy végeredményben sajnálnunk kell, amiért Kertész tolmácsolásában, a jól megtervezett építkezés és a helyenkénti feszült párbeszéd ellenére, maga a történet mégiscsak modell marad, képtelen igazán életre kelni. Lehetséges, hogy sokban abból eredően is, hogy a szerző főleg a szerkesztésre illetve a cselekményszövevényre ügyelve, elmulaszt figuráiba életet lehelni, amiért is azok valóságos emberek helyett inkább csak szerepek, hogy ne mondjuk, papírfigurák lesznek, e fogyatékoságát pedig részben menti csak, hogy a mesében rejlik drámaiság fokozottabb kibontakozását elbeszélő alanyának, Martensnak, egyébként jól ábrázolt korlátoltsága és beszűkült személyisége is akadályozza. Meg persze a választott színhely távoliséga is kétségtelenül, amiért is, akarva, nem akarva, az a kissé komolytalannak tetsző gondolat motoszkál bennünk, hogy micsoda nagyszerű regény született volna, ha ugyanez a „sztori” egy dél-amerikai író agyában fogamzik meg s válik regénytemává. Mert hát hiába: minden történetet csakis

a hitelesen ható környezetbe ágyazottan lehetséges igazán életre kelteni, esetenként elhitetni akár a hihetetlent, sőt a lehetetlent is. Legalábbis az epikus műfajok esetében. Mert drámai művé, színpadi alkotássá, úgy tesszük, így is válhatna, talán Kertész tollán is. Feldolgozásától, alapvető beállításától függően komor hangulatú, súlyos etikai dilemmákat feszegető párbeszédre épülő tragédiával éppúgy, mint groteszk hangvételű „véres komédiává”. Ebben a formájában azonban, éppen a benne rejlő nagy lehetőségek miatt, elolvasása után valahogy kielégületlenek maradunk, s ugyanazért érezzük a két kisregény közül mégis az elsőt sikerültebbnek.

Magát a kötet egészét viszont alapjában véve érdekesnek, sok szempontból elgondolkoztatónak is, de mégsem túl jelentősnek. Olyannak, amely inkább csak az író ezután várható művei tekintetében kelt reményeket.

VARGA Zoltán

EGY VERSELEMZÉSI MÓDSZERRŐL

Németh G. Béla: *11 vers, Verselemzések, versértelmezések*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1977

„A kötetet elsősorban érettebb diákoknak, egyetemi hallgatóknak s méginkább középiskolai tanártársaimnak szántam” — írja könyvének utószavában Németh G. Béla —, pontosan meghatározva ezzel azt, amit minden műelemzés egyik alapkövetelményének tekint. „Az irodalmi értékezőt — írja *Mű és személyiség* című, 1970-ben megjelent tanulmánykötetében — kezdettől fogva közvetítőnek fogtam föl a mű és közönsége között a szolgálatában, akinek modorát a MIT, a KINEK s a MIKOR kérdésének kell megszabnia.” Németh G. Béla e kötetének verselemzései nem friss megjelenésűek, folyóiratokban és önálló kötetben is napvilágot láttak már, de jelentősek, mert így, verselemzések gyűjteményébe szedve valóban a legközvetlenebb útmutatók lehetnek azoknak, akiknek a szerző szánta őket. Jelentőségük és, a szó legteljesebb értelmében vett, időszerezésük abból ered, hogy, Németh G. Béla pontos megállapítását idézve, „a versinterpretációk nagyobb része esztétikai elemzés nélkül volt, s jelentékeny részben ma is az”. (*Literatúra*, 1975/1) S ez ma sem vesztett sajnálatos érvényéből. A műértelmezések zömmel ma is inkább a mű ürgyén szólnak valamiről, ahelyett, hogy a műalkotás autonóm egésze képezné tárgyukat.

Németh G. Béla e kötetét méltatva alapvető feladatunk, hogy magát a módszert vegyük szemügyre. Túl a közvetítői szándék és a konkrét